

Skirmantė Šarkauskienė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Lietuvių filologijos katedra

Muitinės g. 8, 44280 Kaunas, Lietuva

E-mail: skirmante.sarkauskiene@gmail.com

MOTIEJUS KAZIMIERAS SARBIEVIJUS IR BAROKO EMBLEMA

Emblema – tai renesanso epochoje susiformavusi žanrinė forma, jungianti vaizduojamąjį meną ir literatūrą. itin populiarī emblema tapo baroko laikais, barokas pelnytai laikomas emblemīno mąstymo epocha. Emblemika neabejotinai buvo paveikusi žymiausio ne tik LDK, bet ir Europoje lotyniškai rašiusio XVII a. poeto Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus (Mathias Casimirus Sarbievius, Maciej Kazimierz Sarbiewski, 1595-1640) kūrybą – epigramas, lyriką, sceninius, prozinius veikalus. Straipsnyje bendrais bruožais aptariama emblemos žanro įtaka Sarbievijaus kūrinių struktūrai, įvaizdžių, motyvų, simbolių sistemai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: emblema, lema, ikona, subskripcija, emblemika, heraldika, herbīnė poezija, emblemīnis mąstymas, emblemīnė simbolika.

Baroko epochoje vienas iš svarbiausių žanrų, geriausiai išreiškęs idėjines ir menines epochos tendencijas, buvo emblema (Морозов, Софронова 1979, c. 13). Literatūrinė emblema – tai vaizduojamojo meno (*ars pictoria*) ir poezijos (*ars poetica*) lydinys, sąlygojantis jų sintezėje atsirandantį prasmės kodą (Liškevičienė 1996, p. 5).

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau LDK) emblemika jau yra sulaukusi pakankamo tyrėjų dėmesio: jai skirtos solidžios literatūrologės Eglės Patiejūnienės bei meno istorikės Jolitos Liškevičienės monografijos (Patiejūnienė 1998; Liškevičienė 2005). Daugelis LDK išspausdintų embleminių leidinių analizuojama lenkų tyrėjo Januszo Pelco studijoje (1973). Minėti autoriai aptaria kai kurių Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus tekstų embleminių pobūdį, tačiau poeto kūrybos santykis su emblemika kol kas nėra pla-

čiau tyrinėtas. Sarbievijus buvo veikiamas baroko literatūros tendencijų, todėl jo kūrybiniame palikime esama emblemų ir joms artimų žanrinių formų. Tyrėjai pastebėję, jog emblemīnė simbolika sudaro poeto metaforų sistemos pagrindą (Pelc 1973, s. 168). Galima kalbėti ne tik apie poetinių, bet ir apie prozinių kūrėjų tekstų emblemiškumą. Tačiau emblemos žanro poveikis Sarbievijaus kūrybai įvairiapusis ir sudėtingas, reikalaujantis išsamų tyrimų. Šiame straipsnyje bus bandoma tik bendrais bruožais aptarti svarbiausius jo aspektus.

Emblemos žanro pradininku laikomas italų humanistas, poetas ir teisininkas Andrea Alciatas (Andreas Alciatus, Andrea Alciati), 1531 Augsburgėje išleidęs graviūromis iliustruotą epigramų rinkinį, pavadintą *Viri clarissimi Andrea Alciati... emblematum liber*¹. Kanoninę emblema

¹ Graikiško žodžio *emblema*, kilusio iš veiksmažodžio *emballetai* – „įstatyti“, „įsmeigti“, „įterpti“, pirmoji reikšmė yra „skiepas“ (vaismedžio šakelė), perkeltine prasme šis žodis reiškė „ornamentą“, „mozaiką“. Manoma, jog

sudaro trys dalys: sentencinio pobūdžio sakinys – (*epigraphe, inscriptio, motto, lemma*) arba jį atstojantis kompozicijos pavadinimas (*titulus*), atvaizdas (*imago, icon*, rečiau *pictura, figura, schema*) ir epigraminis eilėraštis (*subscriptio, epigramma*)². Kartais tridalę struktūrą papildydavo ketvirtoji dalis – prozinis komentaras (*commentarius*).

Svarbiausiu emblemos žanro elementu laikoma lema, traktuojama kaip atvaizdo ir teksto kompozicijos prasmės raktas³.

Emblemų ikonose dažniausiai vaizduojami augalai, gyvūnai (realūs arba fantastiniai), amatininkų įrankiai, buities reikmenys, muzikos instrumentai, gamtos reiškiniai (audra, vaivorykštė), istorinės, biblinės, mitologinės figūros ir scenos.

Tiesioginiu emblemos žanro pirmtaku (juo naudojosi Alciatas) laikomas Horapolo Niličio (Horapolus Niliacus) veikalas *Hieroglyphica*⁴. Reikšmingas emblemikai buvo sukrikščionintas Horapolo hieroglifikos variantas, pateiktas Joano Pierijaus Valeriano (Giovanni Pierio Valeriano) veikale *Hieroglyphica sive de sacris Aegyptiorum aliarumque gentium literis commentarii* (pirimą kartą išleistas Bazelyje 1556).

Nemažai embleminių figūrų buvo perimta iš viduramžių bestiarijų ir herbariumų, kurių

pirmtaku buvo viduramžiais itin populiarius Aleksandrijoje IV a. sudarytas rankraštinis veikalas *Physiologus*. Remiantis žvėrių ir augalų savybių aprašymais, jų įvaizdziams buvo suteikiama alegorinė prasmė.

Didžiulę reikšmę emblemikos raidai turėjo 1593 pasirodžiusi Cezario Ripos (Cezare Ripa) *Iconologia*⁵. Veikale pateiktos abstrakčias sąvokas atitinkančios alegorinės žmonių figūros. Ripos knyga tapo normatyviniu alegorijų, naudojamų literatūroje, architektūroje, vaizduojamajame mene, teatre ir teatralizuotose iškilmėse, šaltiniu. “Emblemikos seserimi” vadinta ikonologija papildė emblemikos įvaizdžių arsenalą abstrakčių sąvokų personifikacijomis. Be to, renesanso laikais, išaugus susidomėjimui antikos kultūra, leidžiami enciklopediniai antikinės mitologijos žinytai. Tokio pobūdžio leidiniais naudojosi emblemų kūrėjai, kuriems mitų personažai įkūnijo tam tikras idėjas ir abstrakčias sąvokas (Liškevičienė 2005, p. 32).

Dar vienas itin išpūdingas leidinys, tapęs pavyzdžiu vėlesnių laikų emblemų kūrėjams, - 1499 Venecijoje išleista Fra Frančesko Kolonos (Fra Francesco Colonna) knyga *Hypnerotomachia Poliphili*; ja taip pat naudojosi Alciatas, kurdamas kai kurias emblemas. Knygoje viskas buvo su-

Alciatas žodį emblema taip pat vartojo “mozaikos” prasme, norėdamas pabrėžti, jog rinkinį sudaro įvairių temų eilėraščiai, tačiau jo pasekėjų dėka XVI a. antroje pusėje Europos literatūroje įsitvirtino emblemos, kaip tam tikro žanro, jungiančio grafinį atvaizdą ir tekstą, samprata. Tiesa, tyrėjai pažymi, jog jau “emblemikos tėvas” Alciatas emblemomis vadino epigramas, aprašančias “tai, kas reiškia kažką kita”, t. y. perteikiančias paveikslėlio, kuris savo ruožtu taip pat reiškia kažką kita, turinį (Pelc 1973, s. 22).

² LDK emblemikos tyrėja Patiejūnienė siūlo sentenciją, išreiškiančią visos kompozicijos esmę, vadinti lema (gr. “lukštas”, “kevalas”, tai, kas suteikia vaisiui formą, matematikoje - teiginys, reikalingas teoremoms įrodyti), atvaizdą – ikona (gr. *eikon*, lot. *icon* – “atvaizdas”, “vaizdinys”, “įvaizdis”), o eilėraščiui – subskripcija. (Patiejūnienė 1998, p. 56).

³ Nors embleminių įvaizdžių simbolines reikšmes reglamentavo specialūs leidiniai, vadinamosios “emblemų enciklopedijos”, tačiau jie buvo pakankamai laisvai interpretuojami ir būtent lema rodė, kurią iš galimų interpretacijų pasirinko autorius.

⁴ *Hieroglyphica* – tai iliustruotas antikinų apsakymų ir gyvulinių pasakų rinkinys, kurio graikiškas tekstas (manoma, kad originalas turėjo būti parašytas egiptiečių kalba III–IV a.) buvo atrastas 1419 ir atgabentas į Florenciją, o lotyniškas vertimas 1505 išspausdintas Venecijoje.

⁵ *Iconologia di Cezare Ripa Perugia...*, Roma, 1593, be iliustracijų. Pirmas iliustruotas leidimas: *Ripa Cezare. Iconologia...*, Roma, 1603.

plakta į vieną: egiptietiškas raštas ir pitagoriečių simbolika, antikinė mitologija ir kabalistiniai mistiškieji skaičiai, Senojo Testamento motyvai ir viduramžių alegorija (Liškevičienė 2005, p. 34).

Vienu iš svarbiausių emblemos ikonografinių šaltinių tapo heraldika (keletas herbinių kompozicijų pateikta jau Alciato rinktinėje), paskolinusi emblemikai visą savo simbolių arsenalą⁶. Su emblemika ir heraldika buvo tvirtai susijęs imprezų menas⁷, daręs įtaką ne tik grafiniams emblemu atvaizdams, bet ir lemų formuluotėms.

Neretai grafinę ikoną pakeisdavo žodinis jos atpasakojimas arba tiesiog embleminės kompozicijos pavadinimas.

Emblemos subskripcija – tai specialiai atvaizdui sukurtas epigraminio pobūdžio arba ilgesnis eilėraštis, rečiau – citata, paimta iš kito kūrinio. Subskripcijoje išreiškiama alegorinė, didaktinė ikonoje pavaizduoto įvaizdžio prasmė. Pažymėtina, jog epigramos jokiū būdu negalima laikyti ikonos paaiškinimu, o grafinio atvaizdo – subskripcijos iliustracija. Emblema – tai neišardomas teksto ir atvaizdo junginys, tos pačios prasmės perteikimas dviejų menų priemonėmis (Patiejūnienė 1998, p. 56).

Baroko epochoje, kai įsigalėjo samprata, jog visus pasaulio elementus jungia priklausomybės ryšiai, kai vienu iš pagrindinių loginių ir meninių kūrybos metodų tapo palyginimas, sugretinimas, emblema virto žanru, kuriame tokia pasaulėjauta įgijo “koncentruotą pavidalą” (Patiejūnienė

1998, p. 56)⁸. Kartu su “pasaulietinėmis” leidžiamos religinės tematikos emblemu knygos, kuriose perteikiamos tikėjimo tiesos, garbinami šventieji, Marija, Jėzus (Patiejūnienė 1998, p. 67). Neretai emblemiskai traktuojami tradiciniai bibliiniai simboliai, pavyzdžiui, Marija nėra tapati evangelijos Mergelei, nes gali būti susijusi su antikiniais ir kitais alegoriniais, metaforiškais vaizdiniais (Морозов, Софронова 1979, с. 23). Krikščioniškosios emblemikos kūrėjams vienu iš svarbiausių įkvėpimo šaltinių tapo Giesmių giesmė, iš kitų bibliinių tekstų išsiskirianti vaizdingumu.

Emblema, kaip trijų narių kompozicija – tai literatūrinė, knyginė emblema. Greta jos XVII–XVIII a. architektūros dekore, teatro scenoje, teatralizuotų iškilnių, procesijų apipavidalinime klestėjo “taikomoji emblema”. Jos daugiaprasmiškumas ribojamas, tačiau adekvačiai suvokti atvaizdų prasmę galėjo tik tam tikrą išsilavinimą turintis, su “emblemnio mąstymo” tradicija susipažinęs asmuo (Patiejūnienė 1998, p. 69).

Emblemikos įsigalėjimas LDK kultūroje siejamas su švietėjiška jėzuitų veikla. Lietuvos jėzuitai emblemos žanrą laikė itin tinkamu savajai švietimo sistemai. Manoma, jog embleminės poezijos kūrimą bei paplitimą Lietuvoje paskatino jėzuito Antonijaus Posevino (Antonio Possevino) veikalas *Bibliotheca selecta de ratione studiorum* (I leidimas 1593) (Ulčėnaitė 2003, p. 248). Krikščioniškąją emblemiką Posevinas laikė atsvara nepadoriai pasaulietinei tapybai, teigė, jog “emble-

⁶ Viduramžiais heraldika buvo susijusi su riterystės kultu. Renesanso laikais heraldikos funkcija pasikeitė – leidinio dedikato ar mecenato herbai pradėti spausdinti knygoje. Virš grafinio atvaizdo, vadinamo stema (gr. *stemma* – “vainikas”, vėlesne prasme – “geneologinis medis”), buvo spausdinamas herbo pavadinimas, po juo – epigrama, vadinama herbiniu eilėraščiu.

⁷ Impreza (it. *impresa* – “žygis”, “užmojis”) – tai individualus skiriamasis ženklas, sudarytas iš atvaizdo ir teksto, funkcionuojantis kaip papildomas herbo papuošimas ir tvirtinamas prie skydų, ginklų, aprangos. Prancūzijoje ir Burgundijoje šie ženklai vadinami devizais. Susiformavęs XV a. imprezų menas turėjo savo poetiką ir konkuravo su emblemika.

⁸ Nepaprastą žanro populiarumą liudija daugybė emblemu rinkinių, leidžiamų visoje Europoje. Šių laikų bibliografai paskaičiavę, kad nuo paskutiniųjų XVI a. metų iki XVIII a. pirmųjų dešimtmečių Europoje 1300 autorių išleido 3000 emblemu rinkinių (be enciklopedijų) (Tatarkiewicz 1967, s. 260).

mų tikslas turi būti Dievo išminties apraiškų perteikimas vaizdais”, dailininkams ir poetams rekomendavo temas imti iš Senojo ir Naujojo testamento (Patiejūnienė 1998, p. 65).

Būdingas LDK proginės literatūros reiškiny – herbinės poezijos ir emblemikos sąveika. LDK visuomenėje didžiulę reikšmę turėjo herbas, kaip priklausymo bajorų luomui ženklas. Heraldika suvokiama kaip ženklų sistema, atspindinti luominės valstybės hierarchiją ir nurodanti asmens vietą joje. Todėl heraldiniai ženklai, įgavę embleminių daugiaprasmiškumą, įsivyravo retorikos įvaizdžių sistemoje. Kuriant herbinę poeziją, panegirinei heraldinių ženklų interpretacijai pasitelkiami įvairūs *eruditio* šaltiniai, analogiški “emblemų enciklopedijoms”. Taip herbiniai eilėraščiai, kurių pagrindinė funkcija buvo pristatyti ir paaiškinti adresato ar dedikato herbą, tapo savotiškoms panegirinėmis emblemomis. Netrukus prasidėjo “atbulinis procesas” herbinė simbolika įsivyravo tradicinės (hieroglifinės, krikščioniškosios, mitologinės) vietoje. Daugelyje XVII a. proginių leidinių emblemos ikonos vietą užima herbo atvaizdas (Patiejūnienė 1998, p. 71). Kaip minėta, griežtos ribos tarp herbinės poezi-

jos ir emblemikos niekada nebuvo: heraldika laikoma vienu iš pagrindinių emblemos žanro kilmės šaltinių. Manoma, jog neretai madingas emblemos pavadinimas suteikiamas herbiniam eilėraščiui, kuriam nebūdingi emblemos žanro bruožai⁹.

Eilėraščių, pavadintų emblemomis, tačiau neturinčių nei ikonų, nei lempų aptinkame jau XVI a. pabaigos jėzuitų akademijos proginuose leidiniuose¹⁰. Pirmoji grafinį atvaizdą turinti emblemą aptikta eilėraščių rinkinyje, skirtame Stanislovo Radvilos laidotuvėms (1599)¹¹.

Pirmosios kanoninės, t. y. turinčios tridalę struktūrą, emblemos išspausdintos 1600 leidinyje, skirtame Vilniaus vyskupui Benediktui Vainai pasveikinti¹². Ikonoms panaudoti emblemikoje populiarūs hieroglifiniai ženklai, jos gana mįslingos, subskripcinių epigramų tekstai pabrėžtinai painūs, matyt autorius veikė europinė mada kurti emblemą-galvosūkius.

Pirmasis Lietuvoje spausdintas emblemų rinkinys pasirodė 1610 metais. Tai Vilniaus akademijos filosofijos studento Jeronimo Bildziukevičiaus (Hieronymus Bildziukiewicz) knyga *Divi tutelaris patrii Casimiri insigne virtutum hierog-*

⁹ Šią tendenciją atspindi bene pirmasis Lietuvos literatūroje emblema įvardytas kūrinys. Tai Andriaus Rimšos (Andrzej Rymsza) eilėraštis, skirtas Kristupo Radvilos Perkūno herbiui *Emblema in arma ... Christophori Radvili, kartu su herbo atvaizdu (stema) puošiantis 1585 pasirodžiusį poemos Deketheros akroama to iest Dzieszęroczna powieść woennych spraw... Krzysztofa Radziwiłła* leidimą. Eilėraštyje šlovinamas dedikatą reprezentuojantis herbinis Radvilų Erelis ir pats dedikatas, tai tipiškas herbinis eilėraštis, neturintis emblemos žanro bruožų.

¹⁰ *Epithalamia in nuptias... Georgii Chodkiewiczii... Sophiae Radviliæ... a Parthenicis sodalibus Academiae Vilnensis S. I. conscripta*. Vilna, typ. Acad. S. I., 1594; *Threni in exequias... Catharinae Radviliæ de Tęczyn... nomine Parthenicæ sodalitatís in Academia Vilnensi S. I. ... a præcipua iuventute eiusdem sodalitatís conscripti*. Vilnae, typ. Iacobi Markowicz, 1592; *Threni in obitum... Nicolai Szymanowski, studiosi philosophiæ in Academia Vilnensi S. I. a iuventute eiusdem Academiae scripti*. Vilnae, typ. Acad. S. I., 1596. Emblemomis įvardytuose eilėraščiuose kalbama apie kokius nors konkrečius, simboliškai traktuojamus įvaizdžius – vaivorykštę, palmę, laivą, pakalnūtę ir pan. Emblemomis derėtų laikyti šiuose rinkiniuose išspausdintus eilėraščius, interpretuojančius vieną ar kitą populiarų embleminių įvaizdį, pvz., epigramos Paleae, Homo bulla.

¹¹ *Nekysia in exequiis... Stanisłai Radvili, ducis in Olyca et Nieswiez... panxi sodalitas Parthenica in Academia Vilnensi S. I. Vilnae, 1599*. Stemos vietoje išspausdinta kaukolė su sukryžiuotais kaulais. Virš ikonos išspausdintas sentencinio pobūdžio dveilis laikytinas lemos atitikmeniu, po atvaizdu esanti epigrama, sukurta, varijuojant *memento mori* motyvą – emblemele subskripcija.

¹² *In auspiciatum... Benedicti Woynae, ... epis[copi] Vilnen[sis], ad suam sedem ingressum gratulatio, a Stanisłao et Ioanne Kiszka fratribus, in Academia Vilnen[sis] S. I. studiosis, oblata*. [V. Akad. Sp.?,] 1600.

*lyphicis emblematum figuris adumbratum*¹³. Stebina nepaprastai aukšta techninė ir meninė leidinio kokybė. Jį sudaro dvidešimt keturios emblemos, turinčios tridalę struktūrą: lemas atstoja atvaizdo ir teksto kompozicijų pavadinimai, išreiškiantys abstrakčias sąvokas: Laisvė (*Libertas*), Pasmaldumas (*Pietas*) ir t. t. Ikonų simbolika susijusi su ankstesnių Europos rinkinių tradicija: žiedas reiškia begalybę, erelis – karališką valdžią. Pasak Patiejūnienės, autorius vykdė kultūrinę misiją: siekė į vietinę kultūrą įskiepyti vakarietišką simbolinį, emblemą mąstymą (Patiejūnienė 1998, p. 166).

Kaip ir visoje Europoje, LDK emblema nebuvo vien knyginis reiškinys. Ji taikoma pastatų apipavidalinimui, proginiėje architektūroje (triumfo arkos, laidotuvių *castrum doloris* ir kt.), antkapiniuose paminkluose. Tyrėjai pažymi jėzuitų mokyklinio teatro, teatralizuotų iškilnių, rengiamų religinių ir pasaulietinių švenčių progomis, emblemiskumą (Pelc 1973, s. 207–219; Софронова 1979, c. 205–216; Софронова 1981, c. 208–223).

Neretai visas spektaklis arba teatralizuotas renginys buvo traktuojamas kaip emblema: tai, kas jame vaizduojama, turėjo alegorinę, simbolinę prasmę. Pastebėtas teatro bei parateatrinė veikala struktūros emblemiskumas. Pjesių veiksmas atitiko ikonas, o personažų monologai, dialogai, taip pat chorų partijos – subskripcijas. Emblemos ikonos atitikmeniu gali būti laikomi vadinaimieji “gyvieji paveikslai” – tam tikros alegorinės kompozicijos, būdingos tiek sceniniams, tiek nesceniniams (procesijos, inscenizacijos) veikalams.

Spektaklio ar teatralizuoto reginio personažų kalbose gausu metaforų, pasiskolintų iš emblemikos arsenalo, didaktinio pobūdžio sentencijų. Emblemika paveikė sceninių ir viešų reginių dekoracijų apipavidalinimą, personažų kostiumus.

Savotišku emblemą savotišku epogėjumi laikomos jėzuitų 1604 Vilniuje surengtos iškilnės, kai iš Romos buvo atgabenta Šv. Kazimiero vėliava¹⁴. Miesto aikštėse buvo pastatytos triumfo arkos, papuoštos sudėtingomis alegorinių atvaizdų ir juos lydinių užrašų kompozicijomis. Procesijos dalyviai atliko angelų, mūzų, Vilniaus, Akademijos, jos mokslų (Retorikos, Istorijos ir kt.), dorybių (Teisingumo, Tvirtybės, Ištikimybės ir kt.) vaidmenis. Alegorinių figūrų grupės sudarė kompozicijas, vadinamuosius “gyvuosius paveikslus”, atitinkančius emblemą ikoną. Gyvajį paveikslą lydėjo užrašai bei devizai – emblemų žanro subskripcijos ir lemos atitikmenys.

Taigi pasirodęs XVI a. pabaigoje, XVII a. pradžioje emblemikos reiškinys jau buvo apėmęs visas LDK kultūrinio gyvenimo sritis. Tai rodo, jog Lietuvoje jau buvo susiformavęs kultūros elitas, pasaulį suvokiantis per europietišką simbolių sistemą ir gebantis laisvai tais simboliais operuoti (Patiejūnienė 1998, p. 333).

Šiam elitui, be abejonės, priklausė žymiausias ne tik Lietuvos-Lenkijos valstybėje, bet ir visoje Europoje lotyniškai rašęs poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus (Mathias Casimirus Sarbievius, Maciej Kazimierz Sarbiewski, 1595–1640).

Emblemomis pavadinti tik keturi Sarbievijaus kūrinėliai – epigramos, skirtos Jono Rakovskio

¹³ *Divi tutelaris patrii Casimiri insigne virtutum hieroglyphicis emblematum figuris adumbratum... ab Hieronymo Bildziukiewicz... oblatum, anno salutis M. D. C. X [1610].*

¹⁴ Procesijos aprašymas pateiktas austrų kilmės filosofo ir istoriko, Vilniaus akademijos profesoriaus Kvirino Knoglerio (Quirinus Cnogler) veikalė *Pompa Casimiriana sive de labaro D. Casimiri Regis Poloniae... Quirini Cnogleri Austrii Sermo panegiricus*. In *Theatrum S. Casimiri, in quo prosapia, vita, miracula et illustris pompa in solemnī eiusdem apotheoseos instauratione, Vilnae Lithuaniae metropoli V. Id. Maii, anno D[omi]ni M.DC.IV instituta graphicē proponuntur. Editum ibidem, eodem anno, operis Typographicis Academiae Societatis Iesu*. [Vilnae, 1604].

ir Eugenijos Tiškevičiūtės vestuvėms¹⁵. Lemas, Sarbievijaus įvardytas epigrafais (*epigraphe*), turi tik pirmoji ir ketvirtoji emblemos. Grafinius atvaizdus Wallo sudarytoje Sarbievijaus poezijos rinktinėje atstoja prieš kiekvieną eilėrašį pateiktas paveikslėlio aprašymas. Perpasakotose ikonose vaizduojami sutuoktinių herbiniai ženklai (Rakovskių Kryžiai, Tiškevičių Mėnulis ir Žvaigždės), embleminiai simboliai (laivas, pentagrama), taip pat emblemiškai traktuojamos santuokos metaforos – žiedas, kolonos; deivė Konkordija (personifikuota santarvės figūra). Epigraminėse subskripcijose pateikiama šių įvaizdžių panegirinė interpretacija. Įdomu tai, kad tradiciškai emblemikos ikonografijos arsenalui priklausančius įvaizdžius Sarbievijus sukuria, sujungdamas dedikatų heraldinius ženklus. Pavyzdžiui, pirmosios emblemos paveikslėlio aprašyme teigiama, jog Tiškevičių Mėnulis – tai laivas, o Rakovskių Kryžiai – to laivo stiebas. Lerna skelbia: *Ad Vellus aeternitatis Aureum*. Epigramoje laivas vadinamas Argu, gabenančiu Lietuvos žemėms šviesulius, žvaigždė – Argo vairininku Tifiu, pabaigoje laivas prilyginamas aukso vilnai. Šia gana pania palyginimų virtine norima pasakyti, jog Rakovskio ir Tiškevičiūtės santuoka bus naudinga Lietuvai. Antrojoje emblemoje vėl matome herbines ir emblemines simbolikos sintezę. Ikonos aprašyme ir pirmose epigramose eilutėse atpasakojamas Pitagoro raidės susidarymo

procesas: teigiama, jog ji gimsta iš Kryžių (*Pythagorae e Crucibus littera nata venit*). Pentagrama, kurią Sarbievijus vadina Pitagoro raide – tai penkiakampė žvaigždė, kurią pitagoriečiai laikė vestuvių ir sintezės simboliu, nes joje susilieja moteriškasis (ji simbolizuoja skaičius du) ir vyriškasis (jo simbolis skaičius trys) pradai. Šiuo atveju pentagrama – Rakovskių ir Tiškevičių herbinių ženklų lydinys (kryžiai sudarė žvaigždę) – gali būti interpretuojama kaip tobulos santuokos simbolis. Taigi jungdamas sutuoktinių heraldinius ženklus, poetas sukuria emblemą atvaizdą, itin tinkantį vedyboms pašlovinti.

Sarbievijaus epigramos atspindi LDK proginei poezijai būdingą herbines poezijos ir emblemikos sąveiką. Su herbine poezija eilėraščių sieja heraldinių ženklų panegirinė interpretacija. Kita vertus, šių ženklų transformavimas į populiaresnį emblemikoje laivo, pentagramos simbolius, jungimas su kitais įvaizdžiais (kolonos, auksiniai žiedai, Konkordija), panaudotos aliuizijos į antiikinę mitologiją priartina epigramas prie mįslingos baroko emblemos.

Emblemos žanro konvencijomis Sarbievijus naudojasi kurdamas eilėraščių, skirtus kokiame nors heraldiniam ženklui. Pirmiausia tai panegirinės epigramos, kuriose emblemiškai interpretuojami dedikatų herbiniai ženklai tampa panegirine prasmę turinčiais simboliais ar alegorijomis. Pavyzdžiui, leidinio *Obsequium gratitudinis*¹⁶ epig-

¹⁵ Emblemomis įvardyti eilėraščiai išspausdinti Sarbievijaus poezijos rinktinėje *Mathiae Casimiri Sarbievski e Societate Jesu Poloni Poemata omnia*, editio omnium, quae adhuc prodierant, longe plenissima, edidit Thomas Wall, SJ, Staraviesiae: Typis et sumptibus collegii SJ, 1892 (p. 505-507). Tai epigramos: *In nuptiis Joannis Racovii cum Eugenia Tyszkiewiczia emblema* (*Epigr.* 188); *In iisdem nuptiis emblema* (*Epigr.* 189); *In iisdem nuptiis emblema* (*Epigr.* 190); *In iisdem nuptiis emblema* (*Epigr.* 191). Lenkų tyrėjas Alexander Wojciech Mykołajczak abejoja, ar šie kūrinių priklauso Sarbievijaus plunksnai (Mykołajczak 1998, s. 32). Minėtoje Wallo rinktinėje pateikta Jono Rakovskio ir Eugenijos Tiškevičiūtės vestuvėms skirta poemėlė *In nuptiis Joannis Racovii cum Eugenia Tyszkiewiczia*, 1622 (p. 302-312) leidžia daryti prielaidą, jog poemėlė ir epigramos buvo sudėti į vestuvių progą išspausdintą leidinį (analogiška struktūra būdinga daugeliui to meto proginių veikalų). Leidinys neišliko, tačiau galima numanyti, jog jis turėjo grafinius atvaizdus, kurių aprašymai pateikti Wallo sudarytoje rinktinėje.

¹⁶ *Obsequium gratitudinis illustrissimo domino d. Joanni Carolo Chodkiewicz... ab Apolline Crosensi persolutum, atq[ue] a gymnasio Crosensi collegij Chodkiewiczianj Societatis Iesu... oblatum*, Vilnae: Typis Academ[icis] Societatis Iesu, 1619.

ramos, skirtos “Habdanko” ženklui (W raidė), konceptas paremtas “vaizdo apvertimu”: žvelgiant iš dangaus, “W” atrodo kaip, “M”, kuri traktuojama kai dedikato didybės (*Magnitudo*) simbolis (Patiejūnienė 1998, p. 172)¹⁷. Kitose šio leidinio epigramose, kurių didžioji dauguma turi lemų pobūdžio pavadinimus, Chodkevičių herbo ženklas Grifas alegoriškai reprezentuoja patį dedikatą ir “figūruoja” kaip siužetinių scenelių veikėjas (Patiejūnienė 1998, p. 171). Embleminė heraldinių ženklų traktuotė būdinga ne tik epigramoms, bet ir odėms. Pavyzdžiui galėtų būti odė „Ad apes Barberinas“ (*Lyric*. III, 15), kurioje Barberinių herbo ženklas Bitės interpretuojamas emblemiškai, t. y. kaip aukso amžiaus metonimija. Bitės neša medų, o medaus upės – vienas iš svarbiausių antikinio aukso amžiaus požymių. Embleminė bičių įvaizdžio interpretacija atlieka panegirinę funkciją: Barberini giminei priklauso Popiežius Urbonas VIII (Matteo Barberini, 1568-1644), taigi jo viešpatavimas prilyginamas aukso amžiui. Pažymėtina, jog eilėraštis turi epigrafą (tas nebūdinga herbinei poezijai), kurį galima traktuoti kaip lemos atitikmenį. Epigrafas, skelbiantis: *Melleum venisse saeculum*, panašiai kaip lema emblemoje, atlieka atvaizdo (šiuo atveju bičių įvaizdžio) ir teksto (panegirika popiežiumi) semantinės jungties funkciją.

Emblemoms artimi Sabievijaus eilėraščiai, literatūros moksle vadinami “atvaizdui” (*in effigiem*). Tai odės, skirtos kokio nors konkretaus įvaizdžio interpretacijai. Pavyzdžiui, eilėraščiai „Ad Violam“ (*Lyric*. IV, 17), „Ad Rosam“ (*Lyric*. IV, 18), kur žibuoklė traktuojama kaip embleminis Kristus, rožė – Marijos simbolis. Abu eilėraščiai turi epigrafus / lemas, kurių funkcija – su-

sieti gėlių įvaizdžius su metonimiškai reprezentuojamais Jėzumi ir Marija¹⁸. Šiai embleminių eilėraščių grupei galima priskirti ir odes, skirtas biblijams personažams - Mergelei Marijai, Magdalietai – pašlovinti. Pavyzdžiui, odėje „Ad D. Virginem Matrem“ (*Lyric*. II, 26) Marija emblemiškai traktuojama kaip taikos, sveikatos, gausybės metonimija. Odėje „Ad D. Magdalenam Christi necem deflentem“ (*Lyric*. III, 2) nesunku atpažinti baroko ikonografijoje įsitvirtinusį raudančios Magdalietės įvaizdį, eilėraštyje koduojantį Dievo meilės besiuilginčią žmogaus sielą. Galima daryti prielaidą, jog net istorinė asmenybė, poeto amžininkas popiežius Urbonas VIII, Sabievijaus lyrikoje traktuojamas kaip tam tikra embleminė ikona. Odėje „Ad Urbanum VIII Pontificum Maximum“ (*Lyric*. I, 1), turinčioje paantraštę *Cum infestae Thracum copiae Pannonia excessissent*, popiežius tampa sugrįžusios gervės, laimės, ramybės, etinių vertybių – sąžinės, doros, šaunumo - simboliu, o jo valdymas tapatinamas su aukso amžiumi. Aptartoje eilėraščių grupėje pavadinimas, implikuojantis tam tikrą konkretų atvaizdą (augalo, biblinio personažo, istorinės asmenybės), laikytinas žodiniu ikonos atitikmeniu. Tokią “ikoną” lydinčiame tekste atskleidžiama simbolinė atvaizdo prasmė.

Bene labiausiai prie kanoninės emblemos priartėję Sabievijaus religinės epigramos, sukurtos Giesmių giesmės motyvais¹⁹. Epigramų ciklas, skirtas Dieviškosios meilės (*Amor divinus*) temai, artimas XVII a. pradžioje jėzuitų leidžiamiems religinės emblemikos rinkiniams - Otono Venijaus (Otto Vaenius) *Amoris Divini emblemata* (Antverpiae, 1615) bei Hermano Hugono (Hermann Hugo) *Pia desideria* (Antverpiae, 1624).

¹⁷ Tokio pobūdžio Sabievijaus epigramas Mikołajczakas vadina emblemomis (1998, s. 73–740).

¹⁸ Odės *Ad Violam* epigrafas: *Kalendis Maii quotannis Pueri Iesu caput conoraturus*, odės *Ad Rosam* epigrafas: *Quotannis D. Virginis caput conoraturus*.

¹⁹ Struktūrinį šių Sabievijaus epigramų panašumą į emblemas yra pastebėjęs Pelcas (1973, s. 167).

Pirmajame leidinyje pagoniškojo Kupidono – *Amor profanus* atitiktams pasaulietinėje emblemikoje – vietą užima dieviškoji meilė (*Amor divinus*), antrajame erotiniais Giesmių giesmės motyvais koduojamas Kristaus ir krikščionių Bažnyčios / žmogaus sielos ryšys (Pelc 1973, s. 164–165).

Sarbievijaus epigramose Giesmių giesmės citata, pasirinkta kaip eilėraščio epigrafas, atlieka dvejopą funkciją. Pirmiausia ji atitinka emblemos lema ir perteikia svarbiausią eilėraščio mintį. Pavyzdžiui, epigramos “De D. Maria Magdalena” (*Epigr.* 8) epigrafas yra Giesmių giesmės citata *Per vicos et plateas queram, quem diligit anima mea* [*Cant.* 3, 2], kuria emblemiskai traktuojamam Magdaliėtės įvaizdžiui suteikiama dievoieškos prasmė. Be to, ypač tais atvejais, kai eilėrašties neturi pavadinimo, skaitytojo sąmonėje Giesmių giesmės citata implikuoja tam tikrą biblinės giesmės vaizdą ir atstoja emblemos ikoną. Pavyzdžiui, epigrafu / lema *Veniat Dilectus meus in hortum suum* [*Cant.* 5, 1] (*Epigr.* 4) sukuriamas sodo, kuriame Sužadėtinė laukia Mylimojo, vaizdas. Epigrama šią “ikoną” interpretuoja kaip *Amor divinus* alegoriją. Kartais, panašiai kaip eilėraščių “atvaizdžiai” atveju, emblemos grafinę ikoną pakeičia eilėraščio pavadinimas, pavyzdžiui, „*Venatio Amoris*“ (*Epigr.* 29) arba „*Sagitta Divini Amoris*“ (*Epigr.* 31).

Pastaroji epigrama kartu su pavadinimu ir epigrafu sudaro tridalę kanoninės emblemos kompoziciją. Minėtas pavadinimas implikuoja strėlės, galbūt laikomos antikinio meilės dievo Kupidono rankoje, vaizdą (baroko laikais *Amor divinus* ikonografinis atvaizdas tapatinamas su antikiniu Kupidonu / Amoru, strėlėmis sužeidžiančiu žmonių ir dievų širdis). Lema atitinkanti Giesmių giesmės citata *Vulnerasti cor meum* [*Cant.* 4, 9] sujungia antikinį (Kupidono strėlė) ir biblinį (aliuzija į biblinės giesmės erotiką) klotus. Subskripcijo-

je strėlės įvaizdžiui suteikiama krikščioniška prasmė: jis traktuojamas kaip dangiškosios meilės (*Amor divinus*), šiuo atveju tapatinamos su Kristumi, metafora.

Neretai epigramos pavadinimas formuluojamas kaip lema, o Giesmių giesmės motyvas, implikuojantis tam tikrą vaizdą, pateikiamas pačiame eilėraštyje. Pavyzdžiui, epigramoje pavadinimoje “*Castitas Amore Dei recreatur*” (*Epigr.* 197), “matome” Sužadėtinio ieškančią Sužadėtinę. Tai gi net ir neturinčius epigrafų eilėraščius, kuriuose varijuojami Giesmių giesmės motyvai, galime laikyti emblemomis. Tiek krikščioniški, tiek antikiniai įvaizdžiai epigramose Sarbievijaus traktuojami emblemiskai, t. y. reiškia ne save, bet kažką kitą. Remiantis alegorine Giesmių giesmės interpretacijos tradicija, Sužadėtinė Sarbievijaus epigramose tampa Dievo ieškančios sielos, o Sužadėtinis – Kristaus simboliais arba “emblemomis”. Emblemiskai interpretuojami ir kiti (tiek bibliniai, tiek antikiniai) motyvai. Kristaus meilės išsiilgusią sielą emblemiskai ikūnija Marija Magdaliėtė (*Epigr.* 8; 14). Antikinis Amoras / Kupidonas transformuojamas į *Amor divinus* alegoriją. Jo atributas - strėlė embleminėje interpretacijoje įgauna dvasinės jungties tarp žmogaus sielos ir Dievo / Kristaus prasmę (*Epigr.* 31; 30). Emblemiskai Sarbievijus interpretuoja ne tik atskirus įvaizdžius, bet ir tam tikras biblines (ieškojimo, bučiavimo, *Epigr.* 197, 25) ar antikines (Kupidono medžioklė, *Epigr.* 29) scenas, net fiziologines būsenas – troškulį, alkį (*Epigr.* 26), suteikdamas joms dievoieškos prasmę.

Emblemiskumas būdingas ne tik epigramoms, sukurtoms Giesmių giesmės motyvais, bet ir odėms, kurių epigrafu pasirinkta biblinės giesmės citata. Pavyzdžiui, odė „De sacro Salomonis Epithalamio“ (*Lyric.* II, 19) turi epigrafą *Similis est dilectus meus caprae hinnuloque cervorum* [*Cant.* 2, 9]. Eilėraštyje Kristaus ieškančios sielos

išpažintis reiškiamą, perfrazuojant Horacijaus meilės prisipažinimus mylimai Chlojai²⁰. Aki-vaizdu, jog epigrafas atlieka ne vien antikinio ir biblinio klotų asociatyvios jungties (lemos), bet ir žodinio piešinio, t. y. emblemos ikonos funkciją.

Apskritai visoje Sarbievijaus lyrikoje gausu embleminių simbolių, kurių arsenalą sudaro: antikiniai, bibliniai įvaizdžiai bei motyvai, alegorijos (personifikuotos abstrakčios sąvokos), herbiniai ženklai, augalai, gyvūnai, gamtos reiškiniai, daiktai ir kt.

Kaip minėta, emblemika buvo įsismelkusi į visas kultūrinio gyvenimo sferas, tarp jų – teatrą ir parateatrinį renginį. Emblema akivaizdžiai paveikusi Sarbievijaus sceninius veikalus – teatrinę inscenizaciją *Hymenodora*, deklamaciją *Sacra Lithothesis* bei muzikinio spektaklio *Silviludia* libretą.

1620 įvykusių Onos Chodkevičiūtės ir Jono Stanislovo Sapiegos vestuvių proga buvo parašytas Sarbievijaus epitalamijas *Hymenodora*²¹. Šį veikalą galima laikyti teatrine inscenizacija. Jame randame alegorinių gyvųjų paveikslų aprašymus ir personažų monologus, kuriuose aiškina ma simbolinė proziniu tekstu perpasakoto paveiklo prasmė. Inszenizacijos veikėjai – personifikuota Akademijs, antikinės mitologijos dievybės Marsas, Astrėja, Himenėjas, alegorinės etiinių vertybių figūros Garbė (*Honor*), Šlovė (*Gloria*), Pamaldumas (*Pietas*), Dorybė (*Virtus*) ir kt.

Sutuoktinius kūrinys reprezentuoja jų herbų ženklai: Sapiegų Kryžiai, Strėlė, Chodkevičių Kardas, Grifas (jis taip pat veikėjas). Kūrinys suskirstytas į scenas, kurios pateikiamos emblemos žanro principu. Gyvojo paveiklo aprašymas atitinka emblemos ikoną. Vieno iš scenoje veikiančių personažų lūpomis sentencijos forma skelbiama pagrindinė kompozicijos mintis – lemos atitikmuo. Toliau ta mintis plėtojama kurio nors kito personažo kalboje, atitinkančioje emblemos žanro subskripciją. Inszenizaciją sudaro sutuoktinių dorybės – tėvynės meilė, abipusė pagarba, santuokinė ištikimybė ir kt. – šlovinančios emblemos.

Nemažai analogijų su aptartu kūriniu turi kitas Sarbievijaus veikalas – deklamacija *Sacra Lithothesis*²², skirtas Švč. Mergelės Marijos bažnyčios kartinio akmens šventinimo iškilimams įamžinti ir atsidėkoti fundatoriui Jonui Karoliui Chodkevičiui už dosnumą.

Leidiny, turėjęs atspindėti teatralizuotas kartinio bažnyčios akmens šventinimo iškilmes, suskirstytas į keturias dalis, šlovinančias kokią nors dedikato dorybę – pamaldumą (*pietas*), dosnumą (*liberalitas*), teisingumą (*iustitia*) ir tvirtybę (*fortitudo*). Kiekviena dalis – tai tam tikra atvaizdo ir tekstų kompozicija, kurią sudaro: graviūra su ją komentuojančiomis inskripcijomis, vienuolikaskiemeniū metru parašytas eilėrašitis, turintis inskripciją, epigrama, taip pat turinti inskripciją, ir odė, parašyta alkajine strofa.

Dėl formalaus panašumo į literatūrinę emblemą *Sacra Lithothesis* LDK emblemikos tyrėjų yra

²⁰ Horacijaus *Vitas hinnuleo me similis, Chloe (Carm. I, 23)* Sarbievijus perfrazuoja į: *Vitas sollicitae me similis caprae (Lyric. II, 19)*.

²¹ *Hymenodora Honore et Gloria internunciis almae Academiae Vilnensis nomine illustrissimis sponsis d. d. Joanni Stanislao Sapieha... atque Annae Chodkiewicz... oblata [anno 1620], Vilnae: typis Academicis S. I., 1620.*

²² *Sacra Lithothesis in prima templi, Magnae Virgini Matri dedicati, erectione a patribus collegii Crosensis Societatis Iesu... liberalitate ... Ioannis Caroli Chodkiewicz... fundati auspicio celebrata, ab eiusdem collegii Chodkiewicziani studiosa iuventute descripta... et oblata Vilnae: typ. Acad. S., I., 1621.* Jėzuitų teatro tyrėja Vanda Zaborskaitė šį veikalą įtraukė į teatralizuotų jėzuitų renginių sąrašą (1981, p. 200). Iš tiesų leidinio pasirodymo aplinkybės, tam tikri teksto ypatumai leidžia daryti prielaidą, jog čia sudėti eilėraščiai buvo deklamuojami iškilniū metu. Pagal egzistuojančią mokyklinio jėzuitų teatro veikalų tipologiją *Sacra Lithothesis* derėtų laikyti deklamacijos žanro pavyzdžiu.

analizuojamas kaip šio žanro pavyzdys (Patiejūnienė 1998, p. 175–177; Liškevičienė 1996, p. 26–32, Liškevičienė 2005, p. 102–103).

Leidinio graviūros laikomos emblemos ikonos atitikmeniu. Sentencinio pobūdžio inskripcijos tapatinamos su lemomis, o eilėraščiai įvardijami kaip subskripcijos²³. Pažymėtina, jog tai vienintelis mus pasiekęs iliustruotas, t. y. grafinius atvaizdus turintis, embleminio pobūdžio Sarbievijaus kūrinys.

Abu sceniniai kūriniai – teatrinė inscenizacija *Hymenodora* ir deklamacija *Sacra Lithothesis* – panašiai kaip anksčiau aptartos panegirinio pobūdžio epigramos, atspindi herbines poezijos ir emblemikos sąveiką: čia dominuoja panegiriskai interpretuojama dedikatų heraldinė simbolika.

Imituodamas italų poeto Mario Bettinio (Mario Bettini) dramą *Ludovicus, tragicum sylvuludium* (Parmae, 1622)²⁴ Sarbievijus sukūrė libreto muzikiniam spektakliui *Silviludia*, kuris turėjo būti suvaidintas karaliaus Vladislovo IV teatre. Šiam kūriniui taip pat būdinga emblemėnė struktūra. Spektaklį sudaro dešimt “žaidimų”, t. y. scenų, kurių daugelis turi pavadinimus, įvardijančius kokį nors konkretų įvaizdį. Pavyzdžiui, II scena pavadinta *Ad roram*, IV scena – *Ad auram*, VI scena – *Ad lunam*. Panašiai kaip emblemoje, pavadinimas implikuoja tam tikrą konkretų vaizdą, todėl gali būti laikomas savotišku ikonos ati-

tikmeniu. Be formalaus, t. y. struktūrinio panašumo, šiame kūrinyje esama ir gilesnių sąsajų su emblemos žanru. V scena pavadinta *Caelestis amoris amoenitas*. Dangiškosios meilės tema – itin populiarus religiniame baroko emblemikoje. Pats Sarbievijus jai paskyrė ciklą epigramų, kurios, kaip buvo minėta, gali būti laikomos emblemos žanro pavyzdžiais. Religines Sarbievijaus emblemas ir V libreto sceną sieja daugelis bendrų motyvų: Dievo ir jo sukurto pasaulio pašlovinimas, apusinio / “tikrojo” gyvenimo ilgesys, troškimas patirti bei išreikšti meilę Kūrėjui ir kt.

Emblemika neabejotinai paveikusi visą poetinę Sarbievijaus kūrybą – epigramas, lyriką, panegirikas, dramatinio pobūdžio veikalus. Tačiau galima kalbėti ir apie prozinių Sarbievijaus veikalų emblemiskumą.

Nesunku emblemos poveikį įžvelgti enciklopediniame teologiniame veikle *Dii gentium*²⁵, kuriame Sarbievijus, emblemiskai interpretuodamas antikinės mitologijos įvaizdžius, suteikia jiems krikščionišką prasmę. Pavyzdžiui, meilės deivė Venera laikoma Dieviškosios Išminties, saugančios Dievo sukurto pasaulio harmoniją, alegorija (Sarbievski 1972, s. 136–149).

Rekonstruodamas ikonografinį vieno ar kito mitologijos personažo atvaizdą, Sarbievijus remiasi romėnų monetų piešiniais, pateiktais Sambuko emblemų rinkinyje²⁶. Be to, antropomorfiniam antikinių dievybių vaizdavimui akivaizdžiai

²³ Tiesa, Patiejūnienė pažymi, kad leidinys atspindi naujas emblemėnės kūrybos tendencijas, nes jame nesilaikoma kanoninės emblemos tridailės struktūros: lema ne viena, o kelios, subskripcinių tekstų taip pat daugiau ir jie – nebūtinai epigramos (1998, p. 177). Liškevičienė, daugiau dėmesio skirianti grafiniams atvaizdai, pastebi, kad leidinio “raizynys nėra užkoduojamas kaip ženklas, bet perauga į pasakojamojo pobūdžio iliustraciją”. Nors graviūrose esama embleminių simbolių, čia pateikiama ir istorinė medžiaga, vaizduojamas pats dedikatas, kiti “veikėjai”. Iliustracijos tarsi sudaro vientisą siužetinį pasakojimą: iš pradžių Katkevičius meldžiasi (I raizynas), paskui dalija dovanas (II raizynas), skaičiuoja priešus, t. y. kaunasi (III raizynas) ir pagaliau pelno pergalę (IV raizynas). Tyrėja daro išvadą, jog leidinio graviūros laikytinos “tarpine grandimi” tarp tikrosios emblemos ikonos ir emblemėnės iliustracijos (1996, p. 32). Dėl išvardytų *Sacra Lithothesis* ir kanoninės emblemos skirtumų aptariamo leidinio nederėtų laikyti emblema, tačiau šio žanro įtaka kūrinių struktūrai, simbolių sistemai nekvestionuotina.

²⁴ Šio kūrinio autentiškumo problema kol kas nėra išspręsta. Apie tai plačiau rašo Ulčainaitė (1998, p. 114–123).

²⁵ Sarbievski, M. K. *Dii gentium (Bogowie pogan)*. Wrocław i in., 1972. Originalas parašytas apie 1627.

²⁶ Sambucus, J. *Emblemata cum aliquot nummis antiqui operis*, Lugduni, 1564. Nuoroda pagal (Stawecka 1972, s. 13).

įtaką padariusi Ripos *Iconologia* (Pelc 1973, s. 154). Yra žinoma, jog pirmasis rankraštinis *Dii gentium* egzempliorius buvo gausiai iliustruotas (Stawecka 1972, s. 13). Taigi ne tik turinio, bet ir formos požiūriu veikalas sietinas su emblemika.

Itin ryški emblemos žanro įtaka kitame Sarbėvijaus proziniame tekste – pamoksle *Laska marszałkowska*²⁷, sukurtame Jono Stanislovo Sapiegos laidotuviams. Pavadinimą, kuris implikuoja konkretų atvaizdą, galime traktuoti kaip emblemos ikoną. Pamoksle, tarsi embleminėje subskripcijoje, lazdos įvaizdžiu suteikiama daugybė alegorinių prasmų. Lazda (lenk. *laska*, lot. *scipio*) pirmiausia suprantama kaip valdžios simbolis (etmono, seimo maršalkos lazda). Iš pradžių Sarbėvijus lazdai prilygina patį Sapiegą, nes jis tėvynės ramstis, atrama, jos laikytojas. Toliau visas Sapiegos gyvenimas, kiekvienas jo darbas, poelgis ar net charakterio bruožas yra susiejami su lazdos, šakos, medžio, ramsčio ir panašiais įvaizdžiais, kiekvienu atveju pagrindžiant sugalvotą palyginimą citata iš Šv. Rašto ar istorinio veikalo. Citatų, kurios šiuo atveju atitinka emblemos lemas, pamoksle yra apie pusantro šimto. Cituojamas Šv. Raštas, Bažnyčios Tėvai, antikos autoriai, istoriniai, gamtos mokslo veikalai (Ulčinaitė 2003, p. 271).

Literatūra

LIŠKEVIČIENĖ, J., 2005. *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.

LIŠKEVIČIENĖ, J., 1996. Vilniaus Akademijos spaustuviės embleminės graviūros kaita XVII a. In: *Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje. Dailė, Nr. 7*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 5–85.

Kaip matome, apie Sarbėvijaus kūrybos sąsajas su baroko emblema galima kalbėti daugeliu aspektų, kuriuos šiame straipsnyje norėjosi nors trumpai aptarti. Sarbėvijaus emblemomis įvardyti eilėraščiai, taip pat panegirinės epigramos, skirtos kokiam nors heraldiniam ženklui, atspindi herbines poezijos ir emblemikos sąveiką: embleminė herbinių ženklų interpretacija atlieka panegirinę funkciją. Labiausiai emblemos kanoną, mūsų požiūriu, atitinka Sarbėvijaus religinės epigramos, ypač tos, kuriose varijuojami Giesmių giesmės motyvai. Kitais atvejais galima kalbėti apie embleminę kūrinių struktūrą bei emblemišką įvaizdžių traktuotę. Tai odės, turinčios epigrafus iš Giesmių giesmės arba pavadinimą, išreiškiantį konkretų įvaizdį (augalą, heraldinį ženklą, biblijos ar istorinį veikėją). Šiai grupei taip pat priklauso scenai arba viešam atlikimui skirti kūriniai (inscenizacija *Hymenodora*, deklamacija *Sacra Lithothesis*, libretas spektakliui *Silviludija*), taip pat proziniai veikalai (traktatas *Dii gentium*, pamokslas *Laska marszałkowska*). Sarbėvijus mąsto emblemiškai: jo kūryboje gausu įvaizdžių, semiamų iš baroko emblemikos arsenalo, be to, antikiniai, bibliniai motyvai, alegorijos, herbiniai ženklai interpretuojami emblemiškai: jiems suteikiama nauja prasmė.

MIKOŁAJCZAK, A. W., 1998. *Studia Sarbiewiana*. Gniezno: "TUM" Gnieźnieńska firma wydawnicza Waldemara Kielbowskiiego.

PATIEJŪNIENĖ, E., 1998. *Brevitas ornata: mąžosios literatūros formos XVI–XVII a. LDK spaudiniuose*. Vilnius: Lietuvių tautosakos ir literatūros institutas.

²⁷ *Laska marszałkowska na pogrziebie... Iana Stanisława Sapiehi...*, 1635.

PELC, J., 1973. *Obraz – Slowo – Znak. Studium o emblematkach w literaturze staropolskiej*. Wrocław i in.: Polska Akademia Nauk.

SARBIEWSKI, M. K., 1972. *Dii gentium (Bogowie pogan)*. Wstęp, opr. i przekł. K. Stawecka. Wrocław.

STAWECKA, K., 1972. Przedmowa. In: M. K. SARBIEWSKI. *Dii gentium (Bogowie pogan)*. Wstęp, opr. i przekł. K. Stawecka. Wrocław, 7–25.

TATARKIEWICZ, W., 1967. Estetyka nowożytna. In: *Historia estetyki*. T. 3. Wrocław i in.

ULČINAITĖ, E., 1998. Barokinė Sarbievijaus, „Silviludijų“ intriga. *Metai*, Nr. 2, 114–123.

ULČINAITĖ, E., 2003. Lotyniškėji ir lenkiškėji kūriniai. In: E. ULČINAITĖ; A. JOVAIŠAS. *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžiai*. Vilnius: Lie-

tuvių tautosakos ir literatūros institutas, 247–353.

ZABORSKAITĖ, V., 1981. *Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVII a. mokyklinis teatras*. Vilnius: Moks-las.

МОРОЗОВ, А. А.; СОФРОНОВА, Л. А., 1979. Эмблематика и ее место в искусстве барокко. In: *Славянское барокко*. Москва: Наука, 13–38.

СОФРОНОВА, Л. А., 1979. Некоторые черты художественной природы польского и русского театров XVII–XVIII вв. In: *Славянское барокко*. Москва: Наука, 205–216.

СОФРОНОВА, Л. А., 1981. Эмблематический характер школьного театра. In: *Поэтика славянского театра XVII – первой половины XVIII в.: Польша, Украина, Россия*. Москва: Наука, 208–223.

Skirmantė Šarkauskienė

Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities

MATHIAS CASIMIRUS SARBIEVIUS AND BAROQUE EMBLEM

Summary

One of the most important genres optimally expressing the principles and art trends of the Baroque epoch was the emblem. The literary emblem is an amalgam of pictorial art (*ars pictoria*) and poetry (*ars poetica*), conditioning the layer of sense developing in between their synthesis. The present article discusses the main aspects of the relations between the poetical, scenic and prosaic works by Mathias Casimirus Sarbievius (1595–1640) with the Baroque emblemics.

The four epigrams called emblems by Sarbievius himself and eulogistic epigrams interpreting heraldic signs reflect the interaction between emblem and armorial poetry, which was the essential feature of the occasional poetry in the Grand Duchy of Lithuania. The most approximate to the canon of emblem genre considering form and contents are the epigrams about *Amor divinus*, especially those, in which Sarbievius varies the motives of the *Canticale*. In other cases it is possible to discuss the emblemical structure and the emblemical treatment of

Skirmantė Šarkauskienė

Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie

MACIEJ KAZIMIERZ SARBIEWSKI I EMBLEMAT BAROKOWY

Streszczenie

Emblemat – to gatunek poezji, który ukształtował się w okresie renesansu. Jest syntezą literatury i sztuk plastycznych. Emblemat był szczególnie popularny w czasach baroku, który słusznie uważany jest za epokę myślenia emblematycznego. Emblematyka wywarła duży wpływ również na twórczość Macieja Kazimierza Sarbiewskiego (1595–1640), najsłynniejszego poety Wielkiego Księstwa Litewskiego i jednego z najwybitniejszych poetów europejskich XVII w. Sarbiewski tworzył utwory liryczne, epickie, epigramaty, uprawiał też prozę. W artykule w najogólniejszym zarysie omówiono wpływ emblematyki na strukturę, system obrazów, motywów i symboli utworów Sarbiewskiego.

SŁOWA KLUCZE: emblemat, lemma, ikon, subskrypcja, emblematyka, heraldyka, poezja stemmatyczna, myślenie emblematyczne, symbolika emblematyczna.

different images. It could be odes with epigraphes from *Canticle* or those with title expressing any concrete image, e. g. plant, heraldic sign, biblical or historical character. The influence of the emblem is evident in scenic and prosaic works by Sarbievius, including the theatrical dramatization *Hymenodora*, declamations *Sacra Lithothesis* and libretto for the musical play *Silviludia*, tractate *Dii gentium*, sermon *Laska marszałkowska*. Sarbievius thinks emblemically, i. e. he abundantly uses images from the plastic arsenal of emblemics, besides, classical, biblical motives and images, heraldic signs are interpreted by Sarbievius according to conventions of the emblem genre and this way assume a new sense.

KEY WORDS: emblem, lema, icon, subscription, emblemics, heraldry, armorial poetry, emblemical thinking, emblemical symbolism.

Gauta 2006 06 10

Priimta publikuoti 2006 07 05